

БИКОВ О. М.

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії
держави і права
(Вищий навчальний заклад
«Університет економіки
та права «КРОК»»)

ЮРЧЕНКО О. А.

аспірант
(Вищий навчальний заклад
«Університет економіки
та права «КРОК»»)

УДК 340.12:008:34:339.92

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.67>**ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН: ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ**

Стаття зосереджує увагу на питанні визначення основних проблем формування й реалізації належного статусу національних меншин через вплив глобальних чинників соціально-правової реальності.

Вказано, що національні та етнічні меншини в суспільно-правовому житті проявляються через різновекторність їх юридичного статусу, з одного боку вони є громадянами держави, користуються комплексом прав та гарантій, що вона їм надає, а з іншого боку – національні меншини відстоюють власні інтереси національної самобутності, зокрема щодо мови, культури, релігії тощо. Додатково національні групи як соціальні утворення перебувають під впливом зовнішньо-міжнародних суспільних факторів, а глобалізоване суспільство накладає вторинні аспекти впливу на світобуття людини.

Автором визначено три суттєві глобальні проблеми, що впливають на їх статус. До них віднесено: відсутність дієвої політики щодо протидії дискримінації за ознакою етнічності та національності; дисонанс багатокультурності, що зводиться до конкуренції між загальногромадянськими інтересами та інтересами окремої національної групи; політична маргіналізація.

Акцентовано, що дисонанс багатокультурності може знижувати загальну соціальну стабільність та сприяти політичній нестабільності, особливо там, де він неадекватно управляється чи ігнорується владою. Таким чином, розуміння цієї проблеми та ефективні заходи для її розв'язання є важливими складовими будь-якої стратегії соціокультурного управління в сучасному світі.

Доведено, що проблема політичної маргіналізації національних меншин полягає в тому, що вони часто не мають рівноправного доступу до процесів прийняття політичних рішень та обмежені в участі в урядових інституціях. У багатьох країнах політичні системи побудовані таким чином, що титульна нація чи більшість домінує у всіх аспектах політичного життя, тоді як національні меншини залишаються на периферії.

Загалом умотивовано, що сучасний комплекс правових та організаційних заходів не може комплексно вирішити проблему, що ставить осіб з особливою національною ідентичністю в ущемлене політико-правове становище.

Ключові слова: національні меншини, глобальні проблеми, правове регулювання, етнонаціональна політика, національна ідентичність, правовий статус, титульна нація.

Bykov O. M., Yurchenko O. A. Legal status of national minorities: global problems

Annotation. The article focuses attention on the issue of determining the main problems of formation and implementation of the proper status of national minorities due to the influence of global factors of social and legal reality.

It is indicated that national and ethnic minorities in social and legal life are manifested due to the diversity of their legal status, on the one hand, they are citizens of the state, enjoy the set of rights and guarantees that it provides them, and on the other hand, national minorities defend their own interests of national identity, in particular regarding language, culture, religion, etc. In addition, national groups as social formations are under the influence of external and international social factors, and the globalized society imposes secondary aspects of influence on human existence.

The author identified three significant global problems affecting their status. These include: the absence of an effective policy against discrimination based on ethnicity and nationality; the dissonance of multiculturalism, which boils down to competition between the interests of the general public and the interests of a separate national group; political marginalization.

It is emphasized that the dissonance of multiculturalism can reduce overall social stability and contribute to political instability, especially where it is inadequately managed or ignored by the authorities. Thus, understanding this problem and effective measures to solve it are important components of any sociocultural management strategy in the modern world.

It has been proven that the problem of political marginalization of national minorities is that they often do not have equal access to political decision-making processes and are limited in their participation in government institutions. In many countries, political systems are structured in such a way that the titular nation or majority dominates all aspects of political life, while national minorities remain on the periphery.

In general, it is reasoned that the modern set of legal and organizational measures cannot comprehensively solve the problem that puts people with a special national identity in a restricted political and legal position.

Key words: *national minorities, global problems, legal regulation, ethno-national policy, national identity, legal status, titular nation.*

Вступ. Верховенство права, цінність людини, її прав та свобод визначено в демократичній державі найвищими ідеалами. Цивілізований розвиток держави відображає інтеграцію правових стандартів найвищого міжнародного та європейського рівнів. Проголошення комплексу прав людини, у тому числі широкої низки політичних прав, є недостатнім чинником для того, щоб держава вважалася демократичною, суттєву роль відіграє реальне гарантування, забезпечення прав людини.

Україна має давнє історичне підґрунтя існування та розвитку та нині сформувалася як мультикультурна, багатонаціональна держава. Прагнення нашого народу до миру, спокою, соціальної справедливості відображають ортологічний базис соціального буття та ментального спадку. Для встановлення інклюзивного, мирного суспільства слід звернути увагу на правове регулювання та реальну юридичну практику співіснування окремих національних та етнічних груп в межах державності та визначити можливі дискусійні, проблемні аспекти, котрі потребують додаткової уваги науковців, політиків та практиків.

Національні та етнічні меншини в суспільно-правовому житті проявляються через різновекторність їх юридичного статусу, з одного боку вони є громадянами держави, користуються комплексом прав та гарантій, що вона їм надає, а з іншого боку – національні мен-

шини відстоюють власні інтереси національної самобутності, зокрема щодо мови, культури, релігії тощо. Проте слід не забувати про те, що національні групи як соціальні утворення перебувають під впливом зовнішньо-міжнародних суспільних факторів, а глобалізоване суспільство накладає додаткові аспекти для світобуття людини. Тому дослідження балансу тріади цих впливів, їх взаємодії та добрососуського поєднання на основі терпимості, толерантності, сприйняття та недискримінації має суттєве значення для державотворчих та правотворчих механізмів сучасної державності.

Етнонаціональна політика набула особливого значення після початку війни в 2014 році та анексії Кримського півострову. Перед тим проблеми статусу національних меншин не були предметом політичного та правового аналізу. Проблеми статусу корінних народів, національних меншин, етнічних груп в контексті їх прав аналізували такі визначні науковці Ю. Бисага, Д. Белов, І. Жаровська, Н. Оніщенко, Ю. Ковний, Н. Степаненко, А. Француз та іншими.

В іноземній науковій літературі знаходимо аналіз досліджуваної проблематики на ґрунтовнішому рівні, відзначимо праці L. Thijssen, F. van Tubergen, M. Coenders, R. Hellpap, S. Jak та інші.

Але питання впливу глобальних процесів, військових дій, екологічних та пандемічних загроз, віртуальних викликів опосередковано розглядалося в межах наукової доктрини, не дивлячись на значний вплив зазначених чинників на правовідносини, де учасниками є національні меншини.

Постановка завдання. Метою цієї статті є визначення основних проблем формування й реалізації належного статусу національних меншин через вплив глобальних чинників соціально-правової реальності.

Результати дослідження. Глобалізація як чинник формування сучасного суспільства зачіпає всі сфери сучасного життя, не існує винятку ні для політичних, ні для правових відносин. Не дивлячись на те, що кожна країна формує свою систему права вона прагне відповідати міжнародно визнаним ідеалам, принципам й еталонам, тому вплив глобалізованої реальності на право, юридичні явища, а як наслідок – правовий статус груп та окремих суб'єктів права визначається доволі суттєвим.

Вказане визначає необхідність сформулювати ті виклики та описати глобальне правове поле, що формує сучасну реальність для національних меншин та інших етнічних груп. Контент-аналіз політичних проблем, юридичної міжурядової практики, діяльності міжнародних інституцій дає нам можливість виокремити суттєві міждержавні проблеми, що стосуються статусу більшості національних меншин.

Першою проблемою є відсутність дієвої політики щодо протидії дискримінації за ознакою етнічності та національності. Заради справедливості зазначимо, що на міжнародному рівні існує правове регулювання, що стосується вказаної проблеми, оскільки на рівні Організації Об'єднаних націй ще в 1965 році було репрезентовано спеціальний акт «Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації» котра визначає основні поняття та встановлює обов'язки Держав-учасниць зобов'язання держав-учасниць у цій сфері. Так, зокрема, ст 1 визначеного акту пропонує розуміти «расову дискримінацію» як «будь-яке розрізнення, виняток, обмеження або перевагу, базовані на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, має на меті або наслідком знищення, або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини й основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших галузях суспільного життя» [1].

Глобальна проблема полягає в тому, що попри доволі стале правове регулювання та його міжнародне схвалення більшістю національними урядами проблема дискримінації представників національних меншин та груп залишається актуальною проблемою. В іноземній літературі знаходимо дані, що за результатами 94 польових експериментів, проведених між 1973 і 2016 роками у 20 країнах світу рівень дискримінації представників національних меншин сягає значного рівня (за різними відсотками на 54-78 % вона є більшою

для досліджуваних груп) [2]. Національні меншини в більшості держав мають вищий індекс бідності, через недостатній доступ до освіти, праці, сфери обслуговування, проходження служби в органах публічної влади.

Проблема стосується й України. Комітет ООН з прав людини щороку звертає увагу на те, що в нашій державі не існує дієвої комплексної політики щодо запобігання та протидії дискримінації, при цьому вказують що національні меншини й етнічні групи належать до категорій осіб, що отримують додаткові елементи віктримізації в сфері дискримінації. До того ж судова система в цьому напрямку визнана неефективним механізмом (тільки 2 % з порушених справ щодо порушення рівноправності громадян направлено до суду) [3].

Другою глобальною проблемою є дисонанс багатокультурності, що зводиться до конкуренції (явної чи прихованої, вищого чи нижчого рівня в залежності від історично-територіальних особливостей країни) між загальногромадянськими інтересами та інтересами окремої національної групи. Однією з ключових причин цього дисонансу є конкуренція за ресурси, політичний вплив та соціальні позиції між різними культурними групами. Часто це приводить до напруження у взаємини між етнічними чи національними спільнотами, а також до відчуття відокремленості та нерівності серед різних соціокультурних груп.

Зокрема, в багатокультурних суспільствах виникає проблема визначення, чий голос і інтереси варто вважати пріоритетними для формування політичних та соціальних рішень. Завжди відбувається опосередкована боротьба за рівний доступу до ресурсів для окремих груп населення, що підштовхує до подальшого загострення конфліктів. Такі ситуації часто вимагають комплексного підходу до розв'язання, який би враховував історичні, соціокультурні та економічні особливості кожної конкретної ситуації.

Важливо також зазначити, що дисонанс багатокультурності може знижувати загальну соціальну стабільність та сприяти політичній нестабільності, особливо там, де він неадекватно управляється чи ігнорується владою. Таким чином, розуміння цієї проблеми та ефективні заходи для її розв'язання є важливими складовими будь-якої стратегії соціокультурного управління в сучасному світі.

Конфлікт між інтересами титульної нації та національними меншинами є ще одним важливим аспектом дисонансу багатокультурності та «демонструє напругу навколо індивідуальних і групових прав» [4].

Титульна нація, яка вважається домінуючою за кількістю населення або історичною роллю у формуванні держави, часто має переваги у формуванні державної політики, збереженні культурних традицій та використанні мовних і національних символів. Вказаний дисонанс може спричинити юридико-державну практику привілейованості титульної нації, її прав та інтересів, що буде мати наслідком дискримінацію, нерівність, напруженість суспільного існування етнонаціональних суб'єктів з державою, оскільки привілейованість більшості завжди спричиняє ущемлення меншості.

Інтересами, акцентуємо на тому, що законними, для національної меншини є відстоювання та розвиток власної ідентичності та її головних атрибутів (традиції, мова, культура, звичаї тощо). Зразковим міжнародно-регіональним документом, що встановлює відносини між державою і національними меншинами є Рамкова конвенція про захист національних меншин від 1995 року, де в ст. 5 акцентовано на обов'язку на державному рівні створювати умови для збереження і розвитку своєї культури та елементів самобутності [5]. Такі законні інтереси можуть різнитися від тих, які має титульна нація. Наприклад, в контексті мови вона прагне розвивати й захищати загальнодержавну мову для того, щоб громадяни мали рівний доступ до освіти та права на працю, користування державними послугами тощо. Однак національні меншини бажать первинно передати наступним поколінням мову, що притаманна національній меншині, тому первинний акцент роблять на національній мові та її вивченню дітьми зі складу національних меншин. Цей пошук збереження ідентичності іноді вступає в конфлікт з політикою держави, орієнтованою на інтеграцію або навіть асиміляцію меншостей.

Крім того, економічні інтереси також можуть стати джерелом конфлікту. Титульна нація часто контролює ключові економічні ресурси, а меншини можуть опинитися на мар-

гінесі економічного життя, породжуючи соціально-економічну нерівність, яка підсилює відчуження та невдоволення серед національних меншин. Така ситуація може сприяти розвитку політичних рухів за автономію, федералізацію або навіть сепаратизм, що загрожує єдності держави.

Ефективним засобом боротьби з проблемою дисонансу державного та національного є, за твердженням сербських науковців, розуміння ситуації, що «для меншості важливо прийняти національну та етнічну ідентичність, підвищувати рівень культури населення, особливо політичної культури, причому особливо важливо охопити і поважати відмінності. Без цього гармонійне співжиття всіх етнічних груп, як більшості, так і меншин, не є можливим» [6]. Однак забезпечити таку політику на державному рівні доволі складно, оскільки передбачає діалог, медіаційні практики, імплементацію принципів мультикультуралізму, що вимагає від держави цілеспрямованої клопіткої роботи на рівні нормотворення та правореалізації.

Третьою проблемою, на яку ми вважаємо за необхідне акцентувати в межах цього дослідження, - політична маргіналізація національних меншин. Проблема політичної маргіналізації національних меншин полягає в тому, що вони часто не мають рівноправного доступу до процесів прийняття політичних рішень та обмежені в участі в урядових інституціях. У багатьох країнах політичні системи побудовані таким чином, що титульна нація чи більшість домінує у всіх аспектах політичного життя, тоді як національні меншини залишаються на периферії. Це може бути наслідком як структурних бар'єрів, наприклад, відсутності представників меншин у виборчих органах, так і культурних чинників, таких як відсутність мовної або політичної підтримки для залучення меншин до процесу управління.

Маргіналізація національних меншин у політичному просторі призводить до того, що їхні інтереси не враховуються під час формування національної політики, що часто відображається на їхньому соціально-економічному становищі. Це може стосуватися доступу до освіти, медичних послуг, житла, соціального захисту та робочих місць. Відсутність політичної участі також сприяє тому, що меншини не мають важелів впливу на вирішення проблем, які безпосередньо їх стосуються, таких як захист мовних прав, культурної автономії або боротьба з дискримінацією.

Наслідки політичної маргіналізації часто стають поштовхом для соціальної ізоляції, протестів, або навіть радикалізації частини меншин, які можуть відчувати безвихідь у досягненні рівноправ'я через мирні засоби. Відсутність інклюзивної політики та ефективних механізмів залучення національних меншин до політичного процесу підриває довіру до уряду і може створити серйозні загрози для стабільності і єдності держави, особливо в багатокультурних суспільствах.

В цьому контексті слід погодитися з твердженням, що репрезентоване в дисертації Ю. Ковного. Науковець стверджує, що «Політичні права національних меншин - це першочергово право на громадсько-політичну активність та участь у здійсненні публічної влади. Посилення захисту меншин у певних випадках, не обов'язково дозволяючи меншинам самим претендувати на власні права, позиціонує їх насамперед як об'єкти (реципієнти захисту чи жертв), а не підданих. Майже виключна увага до безпеки та попередження конфліктів або до антидискримінаційних заходів є короткозорим заходом; це далеко від відображення складності відносин між більшістю та меншістю або звернення до багатьох потреб меншин» [7]. З такою позицією слід погодитися, оскільки боротьба з наслідками не може бути ефективною без політики, що стосується превенції. Забезпечення представникам національних меншин можливості вільної участі у політичних процесах, гарантії виборчого права та участі в політичному житті, у тому числі на рівні громад встановлюють первинну парадигму недопущення нерівності та формують інклюзивну правову реальність.

Висновок. В результаті аналізу правового та соціального становища національних меншин в сучасному суспільстві вдалося виокремити три суттєві глобальні проблеми що впливають на їх статус. До них віднесено: відсутність дієвої політики щодо протидії дискримінації за ознакою етнічності та національності (не дивлячись на існування заборонного законодавства дискримінації досліджуваної групи осіб має місце у всіх державах й у всіх

сферах суспільного життя); є дисонанс багатокультурності, що зводиться до конкуренції між загальногромадянськими інтересами та інтересами окремої національної групи; політична маргіналізація. Загалом визначено, що сучасний комплекс правових та організаційних заходів не може комплексно вирішити проблему, що ставить осіб з особливою національною ідентичністю в ущемлене політико-правове становище.

Список використаних джерел:

1. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації: міжнародний документ ООН від 21.12.1965 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text
2. Thijssen L., van Tubergen F., Coenders M., Hellpap R., Jak S. Discrimination of Black and Muslim Minority Groups in Western Societies: Evidence From a Meta-Analysis of Field Experiments. *International Migration Review*, 2022 № 56(3), 843-880. URL: <https://doi.org/10.1177/01979183211045044>
3. Офіційний веб-сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/rivni-prava#zapobigannia-dyskryminatsii>
4. van der Veer P. Minority Rights and Hindu Nationalism in India. *Asian Journal of Law and Society*. 2021. Vol. 8(1) P. 44-55. doi:10.1017/als.2020.51
5. Рамкова конвенція про захист національних меншин: Документ Ради Європи від 1.02 1995 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text
6. Joković P., Milica S., Stjelja I. Tolerance and Intercultural Dialogue vs. Discrimination of National Minorities – Application of the Framework Convention for the Protection of National Minorities in Serbia. In: *Monitoring Minority Rights: Twenty-five Years of Implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities*. Belgrade & Ljubljana: Institute of Social Sciences, Academic Network for Cooperation in South East Europe, Institute for Ethnic Studies, 2023. P. 220-247.
7. Ковний Ю.Є. Державна етнонаціональна політика в Україні: теоретико-правове дослідження. Дис. на здоб. ступ. доктора юридичних наук. Львів. 2014. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2024/dissertation/27472/kinc-disertaciya-kovniy-1.pdf>

